शिका, संघटित व्हा, संघर्ष करा.

प्रज्ञा

वर्ष दुसरे | अंक आठवा | ऑक्टोबर 2025

डॉ. आंबेडकर कला व वाणिज्य महाविद्यालय येरवडा, पुणे चे वार्तापत्र

अध्यक्ष : श्री. आनंदराज आंबेडकर | उपाध्यक्ष : डॉ. दत्ता देशकर | सचिव : श्री. संजीव बोधनकर | प्राचार्य : डॉ. गौतम बनसोडे | संपादक : प्रा. सचिन गुळीग

संपादक मंडळ : डॉ. अनिल घोलप, प्रा. धीरज गडहिरे | विद्यार्थी प्रतिनिधी : स्नेहल कांबळे, रतन शिंदे

संपादकीय

देशात वय १५ ते २९ वर्षे या युवक-युवतींच्या गटातील बेरोजगारी एक महत्त्वाचा सामाजिक-आर्थिक प्रश्न बनला आहे. या वयोगटातील लोकसंख्येचा मोठा हिस्सा कामाची अपेक्षा असलेला असतो, त्यामुळे त्यातील बेरोजगारी किंवा काम मिळण्याच्या संधींचा अभाव, देशाच्या "जनसांख्यिकीय विभूती" लाभापासून दूर नेऊ शकतो.

बेरोजगारीचा दर जरी कमी झाला असला तरी (उदा. वार्षिक आधारावर १७.८% वरून १०.२% पर्यंत) तरीही तरुणवर्गासाठी तो अपेक्षेपेक्षा जास्त आहे — कारण मुख्य दर (१५ वर्षे आणि त्याहून वर) ~५% असताना युवकांचा दर ~१३-१४% आहे. शहरी युवकांमध्ये बेरोजगारीचा दर ग्रामीण भागाहून अधिक आहे — हे सेवा, उद्योग किंवा नव्या कामगार-मागणीत होणाऱ्या बदलामुळे आहे. समस्या केवळ बेरोजगार व्यक्तींची नाही, तर कामासाठी बाजारात असणाऱ्या तरुणांची संख्या, त्यांच्या कौशल्यांची तयारी, तसेच कामाच्या स्वरूपात होणारा बदल यांवरही आहे. सर्वसाधारणपणे, उद्योग-सेवा क्षेत्राचे स्वरूप बदलत चालले आहे, नवीन कौशल्य, माहिती-तंत्रज्ञान व सेवा-क्षेत्र यांमध्ये संधी वाढल्या आहेत, परंतु त्या बदलत्या मागणीनुसार युवक सज्ज नसले आहेत. शिक्षण घेतलेला तरुण आणि नोकरी मिळणाऱ्या कामाची गुणवत्ता किंवा स्थिरता हा देखील प्रश्न आहे — अनेक कामं अस्थायी किंवा तात्पुरती स्वरूपाची आहेत, ज्यामुळे बेरोजगारीची प्रतिक्रिया वाढू शकते.

आयोग / संसदेतले निर्देश आणि धोरण दृष्टिकोन सरकारने PLFS चं स्वरूप सुधारलं आहे — २०२५ पासून मासिक अंदाज जाहीर करण्यास सुरवात केली गेली आहे, ज्यामुळे रोजगार-बाजाराची वेळेवर माहिती मिळेल. PLFS अहवालात आणि संसदेत उत्तरादाखल, MoSPI यांनी स्पष्ट केले आहे की युवक (१५-२९) वयगटातील बेरोजगारी दर कमी झाला आहे — १७.८% वर पासून १०.२% पर्यंत. या सर्व डेटावर आधारित असे दिसते की पुढील धोरणांवर लक्ष केंद्रित करणे गरजेचे आहे: कौशल्य-विकास, कामगार-मागणीच्या बदलांशी युवकांना जुळवून घेणे, उद्योग-शिक्षण यांचा समन्वय वाढविणे आणि स्थानिक-उद्योगांना प्रोत्साहन देणे.

तरुण पिढी आणि बेरोजगारी या दोन्ही मध्ये जोड आहे. भारतात युवक-युवतींच्या कामाच्या संधी व त्यांचे सक्षमपणा यांमध्ये अद्याप मोठी पायरी कमी आहे. मात्र, सुधारणा होत आहेत — PLFS-माहिती सार्वजनिक होते आहे, मासिक सर्वे सुरू झाले आहेत, आणि बेरोजगारी कमी झाली आहे. तरीही, समस्येचे खरे स्वरूप समजून योग्य धोरणे अमलात आणणे गरजेचे आहे. युवकांची तयारी, कामगार-बाजाराची अस्थिरता कमी करणे, तसेच नव्या क्षेत्रात संधी निर्माण करणे या बाबींवर लक्ष दिले नाही तर देशाने त्याच्या जनसांख्यिकीय लाभाचा पूर्ण लाभ घेण्यास अपयश येऊ शकते.

संपादक
प्रा. सचिन गुळीग
इतिहास विभाग
9545600535

महाविद्यालयात 69 व धम्मचक्रप्रवर्तन दिन साजरा झाला प्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून डॉ. संजयकुमार कांबळे यांनी संबोधन केले. प्रसंगी प्राचार्य व प्रमुख उपस्थिती संस्थेचे उपाध्यक्ष डॉ. देशकर सर होते.

डॉ. रुपेश थोपटे सर यांची सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ यांच्या शारीरिक शिक्षण, क्रीडा व खेळ तदर्थ अभ्यासमंडळावर सदस्य म्हणून नियुक्ती झाल्याबद्दल सन्मान व सत्कार.

प्रा. शिवाजी मोटेगावकर सर यांची बालभारती पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळ, पुणे च्या नागरिकशास्त्र विषयाचे तज्ञ म्हणून नियुक्ती झाली झाल्याबद्दल सन्मान व सत्कार.

आपल्या महाविद्यालयाची विद्यार्थीनी कु. भक्ती ठोकळ (MA) हिने "Past, Present nad future of yerwada jail" या विषयावर आविष्कार संशोधन 2025 मध्ये उत्कृष्ट सादरीकरण करून विद्यापीठ स्तरासाठी निवड झाली त्याबद्दल अभिनंदन.

बुद्ध आणि त्यांचा धम्म: सार

"बुद्ध आणि त्यांचा धम्म" हा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी लिहिलेला अत्यंत महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे. या ग्रंथात गौतम बुद्धांचे जीवन, विचारसरणी आणि त्यांच्या धम्मतत्त्वांचे सविस्तर विवेचन केले आहे. हा ग्रंथ केवळ धार्मिक दृष्टिकोनातून नव्हे, तर सामाजिक, नैतिक आणि तत्त्वज्ञानिक दृष्टिकोनातून लिहिला गेला आहे.

गौतम बुद्धांनी मानवाच्या दुःखाचे मूळ 'तृष्णा' म्हणजेच लोभ, मोह आणि आसक्ती हे असल्याचे सांगितले. त्यांनी दुःख निवारणासाठी आर्य अष्टांगिक मार्ग दिला – सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक वाणी, सम्यक कर्म, सम्यक आजीविका, सम्यक प्रयत्न, सम्यक स्मृती आणि सम्यक समाधी. या मार्गाने चालल्यास मनुष्याला शांती, करुणा आणि मुक्ती प्राप्त होते.

बुद्धांचा धम्म हा ईश्वरविहीन, तर्कनिष्ठ आणि मानवकेंद्री आहे. त्यांनी अंधश्रद्धा, कर्मकांड, जातिभेद आणि अन्यायाचा विरोध केला. प्रत्येक मनुष्य समान आहे, ही समतेची भावना त्यांच्या धम्मात मध्यवर्ती आहे. त्यांनी स्त्री-पुरुष समानतेचा पुरस्कार केला आणि समाजातील दुर्बल घटकांना प्रतिष्ठा दिली.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी या ग्रंथाद्वारे बुद्धांच्या तत्त्वज्ञानाला आधुनिक अर्थ दिला. त्यांनी दाखवून दिले की, बुद्धांचा धम्म हा केवळ अध्यात्मिक नव्हे, तर सामाजिक परिवर्तनाचा मार्ग आहे. तो स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता या मूल्यांवर आधारित आहे.

थोडक्यात, "बुद्ध आणि त्यांचा धम्म" हा ग्रंथ मानवतेचा, न्यायाचा आणि विवेकाचा संदेश देणारा आहे, जो आजही समाजासाठी मार्गदर्शक ठरतो.

- प्रेम गायकवाड
(SYBA)

ज्ञान, कौशल्य आणि संस्कार यांचा संगम – NEP 2020

भारताची शिक्षण परंपरा अत्यंत प्राचीन, वैविध्यपूर्ण आणि मूल्याधिष्ठित आहे. तक्षशिला, नालंदा, विक्रमशिला यांसारख्या विद्यापीठांपासून आधुनिक विद्यापीठापर्यंत भारताने नेहमीच शिक्षणाला 'ज्ञानाची उपासना' म्हणून मान दिला आहे. मात्र, काळाच्या ओघात शिक्षणप्रणालीत अनेक बदल झाले; काही सुधारणा झाल्या, काही त्रुटीही राहिल्या. अशा पार्श्वभूमीवर राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 (NEP 2020) हे 21व्या शतकातील भारताला नवे शैक्षणिक दिशा देणारे दस्तऐवज ठरले आहे.

ज्ञान : विचारशीलतेचा पाया

ज्ञान हा शिक्षणाचा आत्मा आहे. NEP 2020 मध्ये पारंपरिक विषयांचे ज्ञान आणि आधुनिक विज्ञान यांचा संतुलित समन्वय साधण्यावर भर देण्यात आला आहे.

प्राथमिक स्तरावर मातृभाषेतून शिक्षण देणे, म्हणजेच "भाषा ही शिक्षणाची ओळख नाही तर माध्यम आहे" हा महत्त्वाचा दृष्टिकोन मांडण्यात आला आहे.

विद्यार्थी आपल्या भाषेत सहज विचार करू शकतो आणि तो विचार सृजनशीलतेत रूपांतरित होतो — हाच विचार या धोरणाचा आधार आहे.याचबरोबर, विविध विषयांमध्ये आंतरशाखीय (multidisciplinary) दृष्टिकोन स्वीकारण्यात आला आहे. म्हणजेच विज्ञान, कला, वाणिज्य या शाखांमधील भिंती पाडून विद्यार्थी आपल्या आवडीप्रमाणे विषयांची सांगड घालू शकतो. उदाहरणार्थ, विज्ञान शिकणारा विद्यार्थी संगीत किंवा तत्त्वज्ञानाचाही अभ्यास करू शकतो. हे ज्ञानाचा विस्तार घडवते आणि विचारस्वातंत्र्याला प्रोत्साहन देते.

उच्च शिक्षण आणि संशोधन

NEP 2020 मध्ये उच्च शिक्षण क्षेत्रातही अनेक सुधारणा सुचविल्या आहेत. 'राष्ट्रीय संशोधन प्रतिष्ठान (National Research Foundation)' स्थापन करून संशोधन आणि नवोन्मेष यांना चालना देण्याचे उद्दिष्ट ठेवले आहे.

विद्यापीठांना स्वायत्तता, डिजिटल शिक्षणाचे प्रोत्साहन, आणि परदेशी विद्यापीठांशी सहकार्य यावर भर दिला गेला आहे. हे सर्व पाऊल भारताला ज्ञानआधारित अर्थव्यवस्थेकडे नेणारे आहे.

डिजिटल युगातील शिक्षण

कोविड-19 नंतर डिजिटल शिक्षणाचे महत्त्व अधिक वाढले आहे. NEP 2020 मध्ये ऑनलाइन आणि मिश्र शिक्षण (Blended Learning) पद्धतींना प्रोत्साहन दिले आहे.

तसेच ग्रामीण आणि शहरी भागांमधील डिजिटल दरी कमी करण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर वाढवण्याची धोरणात्मक योजना मांडली गेली आहे. NEP 2020 या तिन्ही घटकांना एकत्र आणून भारताला "शिक्षित, कौशल्यसंपन्न आणि संस्कारित राष्ट्र" बनवण्याचे स्वप्न दाखवते.

आगामी काळात या धोरणाची अंमलबजावणी प्रत्येक विद्यार्थी, शिक्षक आणि पालकाच्या सहभागातून झाली, तर भारत केवळ 'शिक्षणप्राप्त' नव्हे, तर 'ज्ञानप्रधान' राष्ट्र बनेल —

याच आशेने आपण सर्वांनी NEP 2020 च्या या नव्या युगाचे स्वागत करावे.

प्रा. गीतांजली संभाजी हाके
अर्थशास्त्र विभाग

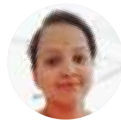

तहानलेल्या पृथ्वीची करुण कहाणी

कल्पना करा, एका सकाळी तुम्ही नळ उघडता आणि तिथे फक्त हवेचा झोत येतो. शेतात उभ्या असलेल्या पिकांना पाण्याची एक थेंबही मिळत नाही. नद्या आटलेल्या, तलाव कोरडे पडलेले, आणि शहरांमध्ये पाण्याच्या टँकर्ससाठी रांगा लागलेल्या. ही कल्पना नाही, तर जगाच्या अनेक भागांमध्ये आजची वास्तविकता आहे. पाणी – जीवनाचा आधार – आज मानवजातीसमोरचे सर्वात मोठे संकट बनले आहे. जागतिक बँकेच्या अहवालानुसार, २०५० पर्यंत जगाच्या निम्म्या लोकसंख्येला पाणीटंचाईचा सामना करावा लागेल. भारतासारख्या देशात, जिथे १८% जगाची लोकसंख्या राहते, फक्त ४% पाणीसाठा उपलब्ध आहे, हे विदारक चित्र अधिकच भयावह बनते. पाणी व्यवस्थापनातील अपयश आणि भविष्यातील आव्हाने ही केवळ पर्यावरणीय समस्या नाही, तर मानवी सभ्यतेच्या अस्तित्वाची लढाई आहे.सध्याची विदारक स्थिती: आटलेले स्रोत आणि वाढते संकटपाण्याचे व्यवस्थापन म्हणजे केवळ पाणी वाटप करणे नव्हे, तर त्याचा शाश्वत वापर सुनिश्चित करणे. मात्र, आजचे चित्र निराशाजनक आहे. भारतात भूगर्भातील पाण्याची पातळी वेगाने खालावत आहे. पंजाब, हरियाणा आणि राजस्थानसारख्या राज्यांमध्ये भूजल पातळी दरवर्षी १ मीटरने खाली जात आहे. नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ हायड्रॉलॉजीच्या अभ्यासानुसार, २०३० पर्यंत भारताच्या ६०% भूगर्भ जलस्रोतांचा ऱ्हास होईल. शेतीसाठी ८०% पाण्याचा वापर होतो, पण पारंपरिक सिंचन पद्धतींमुळे ५०% पाणी वाया जाते. दुसरीकडे, शहरीकरणामुळे मुंबई, दिल्लीसारख्या शहरांमध्ये पाणीपुरवठा अपुरा पडतो. २०२१ च्या केप टाउन संकटाची आठवण येते, जिथे 'डे झिरो' घोषित झाले – पाणी पूर्णपणे संपले!जलवायू बदल हे संकट अधिकच गडद करत आहे. हिमालयातील हिमनद्या वेगाने वितळत आहेत, ज्या गंगा, ब्रह्मपुत्रासारख्या नद्यांचे स्रोत आहेत. I P C C च्या अहवालानुसार, २१व्या शतकाच्या अखेरिस हिमालयातील ३०-५०% हिमनद्या नष्ट होतील. यामुळे पूर आणि दुष्काळ दोन्ही वाढतील. २०२२ च्या पाकिस्तानातील पूर आणि २०२३ च्या भारतातील दुष्काळ हे उदाहरणे आहेत. प्रदूषणाने नद्या विषारी झाल्या आहेत – यमुना, गंगा यांच्यातील पाणी पिण्यायोग्य राहिले नाही. सीएसआयआरच्या अभ्यासात असे दिसते की, भारतातील ७०% पृष्ठीय पाणी प्रदूषित आहे.भविष्यातील आव्हाने: एका अंधकारमय भविष्याची झलकभविष्य आणखी विदारक आहे. लोकसंख्या वाढीसोबत पाण्याची मागणी २०५० पर्यंत ५५% ने वाढेल, असे युनायटेड नेशन्सचा अंदाज आहे. भारताची लोकसंख्या १.६ अब्ज होईल, आणि पाण्याची टंचाई 'वॉटर स्ट्रेस' ते 'वॉटर स्कार्सिटी' पर्यंत पोहोचेल. शहरी भागात स्लम्समध्ये पाण्यासाठी झगडे होतील, ग्रामीण भागात स्थलांतर वाढेल. जलवायू बदलामुळे अनियमित पाऊस, दीर्घ दुष्काळ आणि भीषण पूर येतील. २०४० पर्यंत भारतातील २१ शहरे भूजल संपल्याने 'डे झिरो' अनुभवतील, असा नीति आयोगाचा इशारा आहे.तंत्रज्ञान आणि धोरणातील अपयश हे मोठे आव्हान आहे. ड्रिप इरिगेशनसारख्या आधुनिक पद्धती फक्त १०% शेतीत वापरल्या जातात. पाणी पुनर्वापर (रिसायकलिंग) केवळ २०% पर्यंत मर्यादित आहे, तर सिंगापूरसारख्या देशात ४०% पाणी रिसायकल केले जाते. राजकीय इच्छाशक्तीचा अभाव – नद्या जोडणे, धरणे बांधणे यांसारख्या योजनांमध्ये भ्रष्टाचार आणि विलंब. अंतरराज्यीय वाद, जसे कावेरी किंवा सतलज-यमुना लिंक, पाणी युद्धांना आमंत्रण देतात.सामाजिक असमानता हे विदारक पैलू आहे. श्रीमंत पाणी खरेदी करतात, गरीब तहानलेले राहतात. स्त्रिया आणि मुले पाणी आणण्यासाठी तासन्तास चालतात, शिक्षण आणि आरोग्य बाधित होते. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या मते, पाणीटंचाईमुळे दरवर्षी ८ लाख लोक मृत्यू पावतात.उपाययोजना: आशेचा किरण की केवळ स्वप्न?पाणी व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी तात्काळ कृती आवश्यक आहे. भूजल रिचार्जिंगसाठी रेनवॉटर हार्वेस्टिंग अनिवार्य करणे, ड्रिप आणि स्प्रिंकलर सिंचनाला प्रोत्साहन देणे. शहरी भागात वेस्टवॉटर ट्रीटमेंट प्लांट्स वाढवणे – इस्रायलसारखे ९०% पाणी रिसायकल करणे शक्य आहे. धोरणात्मक बदल: पाणी हक्क कायदा, अंतरराज्यीय सहकार्य, आणि जलवायू अनुकूल शेती. तंत्रज्ञानाचा वापर – AI आधारित पाणी व्यवस्थापन, सॅटेलाइट मॉनिटरिंग. समुदाय स्तरावर जलसंरक्षण मोहिमा, शिक्षण आणि जागृती.मात्र, हे उपाय केवळ कागदावर राहिले तर व्यर्थ. राजकीय इच्छा, जनजागृती आणि आर्थिक गुंतवणूक आवश्यक आहे.निष्कर्ष: तहानलेल्या जगाची हाकपाणी व्यवस्थापनातील अपयश हे मानवजातीचे स्वतःवरचे अत्याचार आहे. भविष्यातील आव्हाने विदारक आहेत – युद्धे, स्थलांतर, आरोग्य संकटे. पण जर आजपासून बदल केला नाही, तर उद्या फक्त आक्रोश राहतील. प्रत्येक थेंब वाचवणे, हे केवळ पर्यावरणाचे नव्हे, तर पिढ्यांचे कर्तव्य आहे. पाणी वाचवा, जीवन वाचवा – अन्यथा, पृथ्वीची ही करुण कहाणी आपल्या अस्तित्वाची शोकांतिका बनेल.

प्रा. धीरज गडहिरे
वाणिज्य विभाग

संभाषण कला

सन्मानीय व्यक्तीने सहकाऱ्यांशी बोलताना घ्यावयाची काळजी ही संस्थेच्या वातावरणावर आणि कार्यक्षमतेवर थेट परिणाम करणारी असते. संवाद हा नेहमीच आदरपूर्ण, संयमी आणि सकारात्मक असावा. बोलताना नम्रता व समजूतदारपणा राखणे हे अत्यावश्यक आहे. वरिष्ठ व्यक्तीने स्वतःचा सूर, देहबोली आणि शब्दांची निवड विचारपूर्वक करावी. राग, चिडचिड किंवा अवमानकारक भाषा वापरणे टाळावे, कारण त्यामुळे सहकारी निरुत्साही होतात.

टीका किंवा सूचना देताना व्यक्तीवर नव्हे, तर त्यांच्या कामावर लक्ष केंद्रित करावे. चुकीच्या गोष्टींवर चर्चा करताना ती चारचौघांत न करता वैयक्तिकरित्या करावी, जेणेकरून सहकाऱ्यांचा आत्मसन्मान अबाधित राहील. त्याचप्रमाणे, चांगले काम झाल्यास खुलेपणाने कौतुक करावे. त्यामुळे प्रेरणा वाढते आणि टीमचा आत्मविश्वास दृढ होतो.

संवादात स्पष्टता आणि पारदर्शकता असणेही तितकेच महत्त्वाचे आहे. सहकाऱ्यांनी मते ऐकून घ्यावी, त्यांना निर्णय प्रक्रियेत सहभागी करून घ्यावे. यामुळे टीममध्ये आपलेपणा आणि जबाबदारीची भावना निर्माण होते. प्रत्येकाशी समान वागणूक देणे, पक्षपात न करणे आणि सहानुभूती दाखवणे या गोष्टींमुळे एक सकारात्मक आणि सहकार्यशील वातावरण तयार होते.

शेवटी, मोठ्या व्यक्तीने स्वतःचे वर्तन हे आदर्श ठेवावे. कारण सहकारी आपल्या वरिष्ठांकडून शिकतात. आदर, संयम आणि स्पष्ट संवाद या तीन गोष्टी जपल्यास संस्थेत सुसंवाद, कार्यक्षमता आणि आनंदी वातावरण नक्कीच निर्माण होते.

- रतन शिंदे
(MA)

गोष्ट पाण्याची - भाग 8

भारतातील पाणी :

आपला भारत हा एक खंडप्राय देश आहे. एवढा मोठा देश असल्यामुळे त्यात विविधता खूपच आहे. काही ठिकाणी भरपूर पाऊस पडतो तर काही ठिकाणी अगदीच जुजबी. भारताची लोकसंख्या १४५ कोटीचे जवळपास आहे. त्यापैकी ७० टक्के लोक ग्रामीण भागात राहतात तर ३० टक्के लोक शहरी भागात राहतात. देशात एकूण ४३७८ शहरे असून एकूण ६०,४९,००० खेडी आहेत. या लोकांपासून ८१३ बीसीएम पाण्याची मागणी आहे. २०५० साली काय परिस्थिती राहील याचा अंदाज घेतला तर त्यावर्षी लोकसंख्या १६२ कोटी राहील तर पाण्याची मागणी १४४७ बीसीएम राहील. शेतीकडून सिंचनासाठी ८० टक्के मागणी राहते, कारखान्यांकडून १५ टक्के तर घरगुती वापरासाठी ५ टक्के पाणी मागितले जाते.

देशातील जवळपास ६० कोटी लोक पाणी प्रश्नाने त्रस्त आहेत. अस्वच्छ पाणी सेवनाने दरवर्षी भारतातील २ लाख लोकांना जीव गमवावा लागतो. ग्रामीण भागातील ८४ टक्के लोकांना नळाने पाणी मिळत नाही. त्यांना पाणी मिळवण्यासाठी इतर स्त्रोतांचा आधार घ्यावा लागतो. भारतात दरवर्षी पावसाद्वारे ४००० बीसीएम पाणी उपलब्ध होते. त्यापैकी ८० तो ९५ टक्के पाणी चारच महिन्यात मिळते. या चार महिन्यात मिळालेले पाणी लोक वर्षभर वापरतात. कोरडे हवामान असलेल्या प्रदेशात जवळपास ३०० ते ५०० मीमी पाऊस पडतो तर दमट प्रदेश असलेल्या भागात ३००० मीमी च्या जवळपास पाऊस पडतो. वाढत्या मागणीमुळे गेल्या २ दशकात पाण्याची दरमाणसी उपलब्धता २० टक्क्यांनी कमी झाली असून २०५० पर्यंत ती आणखी २० टक्क्यांनी कमी हावू शकते. शहरी आणि ग्रामीण भागातील ८० टक्के पाणी पुरवठा हा भूजलातून होतो. भूजल वापरणारा जगातील भारत हा सर्वात मोठा देश आहे.

शेती हा पाणी वापरणारा सर्वात मोठा व्यवसाय आहे. देशातील जवळपास ८० टक्के पाणी हाच व्यवसाय वापरत असतो. त्यातही ऊस, तांदूळ, गहू आणि कापूस ही पिके सर्वात जास्त पाणी वापरतात. पण हा वापर अत्यंत अनुत्पादक पद्धतीने होत आहे. जगातील एकूण उपलब्ध पाण्यापैकी फक्त ४ टक्के पाणी भारताजवळ आहे. पण जगातील लोकसंख्येचा विचार केला तर भारतात १६ टक्के लोक राहतात. यावरुन देशात पाण्याची उपलब्धता किती कमी आहे हे लक्षात येईल. १९१५ ते २०१५ या शंभर वर्षात भारतात एकूण ६४९ आपत्ती आल्या. त्यापैकी ३०२ आपत्ती या महापूरामुळे आल्या आहेत.

भारतात सर्व मिळून १०,३६० नद्या आहेत. त्यापैकी गंगा, गोदावरी, कृष्णा, यमुना, नर्मदा, सिंधू, ब्रम्हपुत्रा, महानदी, कावेरी आणि तापी या १० प्रमुख नद्या आहेत. तुम्हाला मिसिसिपी या नावाची स्त्री माहित आहे का? नाही न?. पण आपल्या देशात लाखो महिलांना नद्यांची नावे दिलेली आढळतात. इथे भारतीय जल संस्कृती दिसून येते. आपण नद्यांना देवत्व बहाल केले आहे. त्यांची पूजा केली जाते. त्यांचे काठावर कुंभमेळे भरविले जातात.

ज्यांना सरोवरे म्हणता येईल अशी भारतात २५० चे वर सरोवरे आहेत. तलावांची संख्या तर अगणित आहे. भारत हा तलावांचा देश म्हणून जगात भारताची ओळख आहे. भारतातील काही सरोवरे नैसर्गिक आहेत तर काही मानव निर्मित. महा भारतात ऋषी मुनींनी युधिष्ठीर राजाला आशिर्वाद देतांना त्यांनी अनेक सरोवरे निर्माण करावी असा आशिर्वाद दिला होता. वेंबनाड सरोवर, चिल्का सरोवर, सिवाजी सागर सरोवर, इंदिरा सागर सरोवर, पँगाँग सरोवर, पुलिकत सरोवर, सरदार सरोवर, नागार्जुन सरोवर, लोकटाक सरोवर आणि वालूर सरोवर ही भारतातील १० प्रमुख सरोवरे आहेत.

भारतात विविध नद्यांवर पाणी साठवण्यासाठी धरणे बांधण्यात आली आहेत. आपल्या देशात ५२०२ मोठी धरणे आहेत जगात चीन आणि अमेरिकेनंतर भारताचा धरणे बांधण्यात तिसरा क्रमाक लागतो. मध्य आकाराची व लहान आकाराची तर भारतात अगणित धरणे आहेत. भाकरा नानगल धरण, तेहरी धरण, हिराकुड धरण, कोयना धरण, मेत्तूर धरण, नागार्जुन सागर धरण, सरदार सरोवर धरण, इडुक्की धरण, श्रीशैलम धरण, रिहांद धरण ही भारतीतील मोठी धरणे समजली जातात. वीज निर्मिती, सिंचन उपलब्धी आणि पूर नियंत्रण ही तीन महत्वाची उद्दिष्ट्ये डोळ्यासमोर ठेवून धरणे बांधण्यात आली आहेत.

नद्यांच्या संदर्भात सध्या जो एक महत्वाचा विषय चर्चिला जात आहे तो म्हणजे नद्यांचा जोड प्रकल्प. भारतातल्या काही नदी खोऱ्यात मुबलक पाणी तर काही नदी खोऱ्यात पाण्याचा तुटवडा अशी परिस्थिती आढळते. त्यामुळे नद्या एकमेकास जोडल्यास एक चांगली ग्रीड तयार होवू शकेल हा विचार लक्षात घेवून या कामास गती दिली जात आहे. आपल्या देशात ११६ नदी जोड प्रकल्पांना मान्यता देण्यात आली आहे.

पाणी हा मानवाचा जन्मसिद्ध हक्क या गोष्टीला आपल्या देशाने मान्यता दिलेली आहेत. भारत सरकारने नव्याने जलशक्ती मंत्रालय स्थापून घरोघरी नळाचे पाणी देण्याचा प्रयत्न सुरु केला आहे.

डॉ. दत्ता देशकर
उपाध्यक्ष, PES

विद्यार्थी कट्टा

संरक्षण आणि धोरणात्मक भागीदारी

धोरणात्मक भागीदार: २०१६ मध्ये, अमेरिकेने भारताला "प्रमुख संरक्षण भागीदार" (Major Defense Partner) म्हणून मान्यता दिली. २०१८ मध्ये भारताला 'स्ट्रॅटेजिक ट्रेड ऑथोरायझेशन-१' (STA-1) चा दर्जा मिळाला, ज्यामुळे भारताला अमेरिकेच्या संवेदनशील संरक्षण तंत्रज्ञानाची सहज उपलब्धता झाली.

संयुक्त कवायती आणि सहकार्य: दोन्ही देश 'मालाबार', 'युध अभ्यास' आणि 'वज्र प्रहार' यांसारख्या नियमित लष्करी कवायती आयोजित करतात. यामुळे दोन्ही देशांच्या लष्करांमध्ये समन्वय आणि सहकार्य वाढले आहे.

इंडो-पॅसिफिक क्षेत्र: चीनच्या वाढत्या प्रभावाला तोंड देण्यासाठी, इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रात शांतता आणि स्थिरता राखण्यासाठी दोन्ही देशांनी सहकार्य वाढवले आहे. क्वाड (QUAD - भारत, अमेरिका, जपान आणि ऑस्ट्रेलिया) या गटातील सहभाग हे याचे उत्तम उदाहरण आहे.

३. तंत्रज्ञान आणि नवोपक्रम

iCET उपक्रम: 'क्रिटिकल अँड इमर्जिंग टेक्नॉलॉजीज' (iCET) हा भारत आणि अमेरिका यांच्यातील एक महत्त्वपूर्ण उपक्रम आहे. या अंतर्गत सेमीकंडक्टर, कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), क्वांटम कंप्यूटिंग, दूरसंचार आणि अंतराळ तंत्रज्ञान यांसारख्या महत्त्वाच्या क्षेत्रांमध्ये सहकार्य वाढवण्यावर भर दिला जात आहे.

अंतराळ सहकार्य: भारतीय अंतराळ संशोधन संस्था (ISRO) आणि अमेरिकेची NASA यांच्यात संयुक्त मोहिमांवर काम सुरू आहे. 'निसार' (NISAR) हा दोन्ही संस्थांचा एक महत्त्वाचा संयुक्त प्रकल्प आहे, ज्याचे उद्दिष्ट पृथ्वीच्या पृष्ठभागाचे निरीक्षण करणे आहे.

४. सांस्कृतिक आणि लोकांचे संबंध

भारतीय-अमेरिकन समुदाय: अमेरिकेत सुमारे ४ दशलक्षाहून अधिक भारतीय वंशाचे लोक राहतात, जे दोन्ही देशांना जोडणारा एक मजबूत पूल (bridge) म्हणून काम करतात. हा भारत आणि अमेरिकेतील व्यापार थांबला तर तोटा होण्याची शक्यता जास्त आहे. त्याच वेळी, भारताशिवाय अमेरिकन तंत्रज्ञान आणि संरक्षण कंपन्यांवरही परिणाम होईल.

- Snehal Kamble (TYBA)

मेहंदी स्पर्धा

रांगोळी स्पर्धा

चार ओळी

राजकारण आणि समाज हे दोन
साथीदार आहेत,
ज्यांच्यासोबत देश चालतो.
जिथे नियम आणि कायदे खरे
असतात,
तेव्हाच माणूस भरभराटीला
येतो.
माज हा एक मोठा, विविध
रंगांचा मिलाफ आहे,
राजकारण हा त्यात एक खेळ
आहे.
सद्भाव, संमतीने बनवलेले बंध,
दोन्ही देश चालवतात.
राजकारणाशिवाय समाज पुढे
जाऊ शकत नाही,
नाही तर तो विकासाच्या
मार्गावर पुढे जाऊ शकतो.
सत्तेचा खेळ कधीकधी कठीण
असतो,
पण समाजाचे बंधन अटळ
असते.

संकलन- ऋषिकेश माने

करिअर कट्टा

- पंजाब आणि सिंध बँकेच्या आस्थापनेवरील विविध पदांच्या - ३० जागा
- राष्ट्रीय कृषी व ग्रामीण विकास बँकेत विविध पदांच्या - ९१ जागा
- नाशिक राष्ट्रीय नागरी आरोग्य अभियानात विविध पदांच्या - ४२ जागा
- सार्वजनिक आरोग्य विभाग: वैद्यकीय अधिकारी पदांच्या - १४४० जागा
- एचएलएल लाइफकेअर लिमिटेड : विविध पदांच्या - ३५४ जागा
- न्युक्लीयर पॉवर कार्पोरेशन आस्थापनेवरील विविध पदांच्या - १२२ जागा
- राष्ट्रीय आरोग्य अभियानांतर्गत आरोग्य अधिकारी पदांच्या - १९७४ जागा

नोव्हेंबर महिन्यातील दिनविशेष

- 7 नोव्हेंबर – बालसुरक्षा दिन
- 10 नोव्हेंबर – परिवहन दिन
- 12 नोव्हेंबर – राष्ट्रीय पक्षी दिन (सलीम अली यांचा जन्मदिन)
- 14 नोव्हेंबर – बालदिन (जवाहरलाल नेहरू जयंती)
- 19 नोव्हेंबर – आंतरराष्ट्रीय नागरिक दिन, राष्ट्रीय शिक्षक दिन
- 24 नोव्हेंबर – राष्ट्रीय छात्रसेना दिन
- 29 नोव्हेंबर – राष्ट्रीय कायदा दिन